

Gregor Pobežin

Recto nomine nuncupari: ob rob k razpravi o slovenjenju antičnih imen

*Wer ist denn itzund der Teutschen
offentlicher Feind, womit man Krieg führet,
und wie heisset der Oberhauptmann?*¹

*J'ai pris les armes pour la liberté de tous.*²

Pričujoči članek, ki bo ob nekateri drugih prispevkih v tem svežnju bržkone deloval prav neogljenjo kratko (in krotko), naj namesto uvoda pospremita dva pikantna utrinka, ki bosta še kar primerna za takšno priložnost. Ko je namreč nastajal prispevek za nastop na Grošljevem simpoziju na temo slovenjenja antičnih imen, sem na eno uho vlekel zvoke iz televizije in ravno za rep ujel misel, ki jo je vešče skušal povzeti naš znani komik (ali raje komedijant?). Dejal je nekako takole: »Naj zaključim z mislijo, ki jo je zapisal **Horac** ...« Katero misel je zaključeval, ne vem več, a da pohujšanje še ni bilo dovolj veliko, je **Horacu** nato v usta položil Ciceronov vzklik, uperjen proti Katilini: *Quo usque tandem abutere*, [tu je spretno namesto Katiline vstavil ime naslovljenca], *patientia nostra?*

Drugi utrinek je kratek povzetek zabavne anekdote: na neki šolski ekskurziji se je profesor latinskega jezika med vožnjo z avtobusom povsem zatopil v razgovor z dijakom o Ksenofontovi *Kirovi vzgoji*; njegov kolega iz učiteljskega zbora je vlekel na ušesa in se naposled vmešal v pogovor: »Nehaj že govoriti o Kiru! To je bil **Cir!**« Profesor latinščine je odvrnil: »Jaz mu bom rekel Cir, ko boš ti deklamiral **Cyrie eleison!**« Zadeva se je menda končala pri ravnatelju zavoda, ki bo ostal neimenovan.

1 Schottelius, *Friedens Sieg*, 46: »Kdo pa je zdaj najočitnejši sovražnik Nemcev, s katerim bi se vojskovali, in kako se imenuje njihov glavar?«

2 Napis na Vercingetoriksovem spomeniku v Clermont-Ferrandu iz. l. 1903: »Za orožje sem prijel v obrambo obče svobode.«

Prispevek, ki se je razvil iz nastopa na Grošljevem simpoziju o slovenjenju antičnih imen, se tematike dotika zgolj obrobno, in sicer zaradi več bolj ali – še raje – manj tehtnih razlogov, od katerih je morebiti še najpomembnejši tisti, ki bo terjal prostodušno priznanje stališča (ki pa je res zgolj avtorjevo stališče), da z zatečenim stanjem na tem področju v bistvu ni nič narobe in da nova kodifikacija pravil slovenjenja v resnici ni potrebna – ne nazadnje vsaj en področni priročnik problematiko razmeroma zadovoljivo ureja –, oziroma bi tak poskus kaj hitro lahko zašel v pretirano željo po korekcijah, ki bi lahko (tudi v primeru izrazov, ki jih obdelujemo v nadaljevanju) delovale prisiljeno ali vsaj spominjale na neke vrste jezikovno »plastično kirurgijo«. ³ Drugi razlog, ki je še za odtенок tehtnejši od prvega, je, da avtor tega prispevka po svoji osnovni stroki ni prav noben strokovnjak za to področje.

Temu primerno se prispevek ne dotika toliko problematike slovenjenja antičnih imen, pač pa najprej na kratko pregleduje stanje v obstoječih prevodih pomembnejših antičnih zgodovinarjev, nato pa zaide k temi, ki ima vsaj na prvi pogled s tematiko simpozija oz. slovenjenja antičnih imen razmeroma malo skupnega, in sicer h kapaciteti antičnega imenoslovja – in, širše vzeto, antičnega zgodovinarstva – za njegovo sodobno politično (zlo)rabo.

Pogled, ali morda bolje rečeno *prvi* pogled na zgodovino prevodov antičnih zgodovinarjev del v slovenski jezik sploh ne daje nespodbudne slike: slovenski bralec lahko seže po prevodih del izpod peresa malodane vseh »pomembnih« grških zgodovinarjev, če imamo v mislih kanon najpomembnejših (iz pozne antike imamo ohranjen seznam desetih najboljših grških zgodovinarjev, in sicer so se nanj uvrstili Herodot, Tukidid, Ksenofont, Filist, Teopomp, Efor, Anaksimenes, Kalisten, Helanik in Polibij, pri čemer so se v celoti ohranila zgolj dela prvih treh in – v okrnjenem obsegu – zadnjega), pa tudi nekaj prevodov del najpomembnejših rimskih historiografov, čeprav tu stanje, kakor bomo videli v nadaljevanju, ponuja že nekoliko manj razlogov za zadovoljstvo.

Katere prevode besedil grških zgodovinarjev ima na voljo slovenski bralec? Prevodi grških zgodovinarjev si po času izida sledijo nekako takole: ⁴

Sovretov prevod izbora Plutarhovih življenjepisov *Življenje velikih Rimljanov* iz l. 1950;

Sovretov prevod Herodotovih *Zgodb* iz l. 1955;

Fašalekov prevod Tukididove *Peloponeške vojne* iz l. 1958;

3 Izraz je med razpravo, ki se je razvila med potekom simpozija, posrečeno skoval dr. Brane Senegačnik.

4 Za natančne bibliografske podatke gl. bibliografijo. Posebej naj na tem mestu poudarimo, da so za potrebe pričujoče kratke razprave upoštevana samo tista besedila, ki bi jih lahko umestili v okvir – v odsotnosti boljšega izraza – »političnega« zgodovinarstva. Obravnave biografskega žanra, ki mu v zadnjem času sicer ne manjka pozornosti, se bomo na tem mestu v veliki meri (ne pa povsem) vzdržali, čeprav bi s stališča slovenjenja imen morda predstavljal celo najbolj hvaležno snov.

5 Vsaj bežno se je Tukidida dotaknil tudi Sovre, ki je v svoj izbor *Predsokratikov* (1946) uvrstil tudi prevod Periklovega govora v čast padlih v prvem letu peloponeške vojne.

Sovretov prevod izbora Plutarhových življenjepisov *Življenje velikih Grkov* iz l. 1959;
 Gantarjev prevod izbora Prokopijeve *Zgodovine vojn* z naslovom *Pod Justinijanovim žezlom* iz l. 1961;
 Fašalekov prevod Ksenofontove *Anabasis in Kirove vzgoje* iz l. 1963;
 Fašalekov prevod Polibijeve *Obče zgodovine* iz l. 1964.

Z zadovoljstvom lahko torej ugotovimo, da so Slovenci že razmeroma zgodaj dobili prevode vseh štirih ohranjenih grških zgodovinopiscev iz prej omenjenega kanona (počakati bomo sicer še morali na prevod Ksenofontove *Grške zgodovine*), da pa je zadnji prevod izšel pred pol stoletja, če ne upoštevamo ponatisa Herodotovih *Zgodb*, ki pa jih je Slovenska matica izdala brez vsake dodatne redakcije.

Kakšno je stanje na strani prevodov rimskih zgodovinarjev? Po času izdaje si sledijo nekako takole:

Doklerjev prevod Salustijeve *Vojne z Jugurto* iz l. 1924;⁶
 Šmidov prevod Svetonijevih *Dvanajstih rimskih cesarjev* iz l. 1960;
 Bradačev prevod Tacitovih *Analov* iz l. 1968;
 Šmidov prevod Salustijeve *Katilinove zarote* in *Vojne z Jugurto* pod naslovom *Vojna in prevrat* iz l. 1968;
 Hriberškov prevod Tacitove *Germanije* iz l. 2004.

Na prevod Livijeve *Zgodovine* bomo, kolikor slišimo, morali še nekoliko počakati, s precejšnjim obžalovanjem pa lahko ugotovimo, da nam manjka tako rekoč celotno poznoantično zgodovinopisje, izvzemši že omenjeni Gantarjev prevod Prokopijevih *Vojn* v izboru, predvsem pa bi si želeli, da bi v slovenskem jeziku dobili prevod *Zgodovine* Amijana Marcelina.

Glavnino prevodov del antičnih zgodovinopiscev je potemtakem slovenski prostor v malodane »udarniškem«⁷ zagonu dobil v poldrugem desetletju, najintenzivneje pa je prevajanje zgodovinopisja potekalo v 60. letih 20. stoletja, pri čemer lahko slovenske prevajalce, ki so se angažirali v tem žanru, preštejemo na prste ene roke; pri grških avtorjih izstopata Anton Sovre in Janez Fašalek, pri rimskih pa Jože Šmid.

Če pogledamo, kakšno je stanje pri slovenjenju imen, ga lahko povzamemo z izrazom »kaos«, čeprav so, kakor že povedano, prevajalci večidel prevajali znotraj obdobja poldruega desetletja – in čeprav sta vsaj dva prevajalca prevajala v istem času in si je težko misliti, da med njimi ni bilo nobene (strokovne) komunikacije. Še več, celo v različnih prevodih izpod peresa enega in istega prevajalca lahko zasledimo različne rešitve – pri čemer to ne

6 Salustij je bil deležen zanimivo veliko pozornosti; že l. 1910 je Jeršinovič izdal *Salustijev komentar*, l. 1938 pa je v priredbi M. Bajuka in M. Grošlja izšla šolska izdaja besedila *Bellum Jugurthinum* s komentarjem (Bajuk in Grošelj, *C. Sallustius Crispus*).

7 Iz poročila A. Sovreta o delu (16. 3. 1949), v: Movrin, »Yugoslavia in 1949«, 453.

želi zveneti kot kritika, pač pa zgolj kot ugotovitev, da so prevajalci (veliko!) delali tako rekoč brez vsake med seboj usklajene usmeritve.

Čeprav si v pričujočem prispevku nismo zadali naloge natančno popisati stanje slovenjenja imen v prevodih zgodovinopisnih del, naj se za hip vendar opremo na njegov naslov oz. temo simpozija; nadvse zgovoren primer zgoraj omenjenega kaosa so povsem neenotno poslovenjena krajevna imena, pri čemer bomo v bežno ilustracijo navedli samo nekaj najočitnejših nesoglasij:

- Šparta/Sparta
Fašalek v prevodu Tukididove *Peloponeške vojne* dosledno uporablja rešitev **Šparta**, čeprav ga je pripravil komaj tri leta po izidu Sovretovega prevoda Herodotovih *Zgodb*, kjer Sovre uporablja rešitev **Sparta**; v prevodu Polibijeve *Univerzalne zgodovine*, ki je nastal šest let kasneje, tudi Fašalek uporablja rešitev **Sparta**.
- Lakedaimon/Lacedemon
Fašalek v *Peloponeški vojni* uporablja rešitev **Lacedemon** in **Lacedemonci**, v *Univerzalni zgodovini* pa **Lakedaimon** ter **Lakedaimonci**, prav kakor Sovre v prevodu Periklovega govora padlim v prvem letu vojne, pa tudi v prevodu Herodotovih *Zgodb*.
- Lesbos/Lezbos
Medtem ko Sovre v prevodu Herodotovih *Zgodb* uporablja rešitev **Lesbos**, Fašalek v prevodu Tukididove *Peloponeške vojne* dosledno uporablja rešitev **Lezbos**;
- Korint/Korintos
Sovre v prevodu Herodotovih *Zgodb* uporablja rešitev **Korint**, Fašalek v prevodu Tukididove *Peloponeške vojne* prav tako, v prevodu Polibijeve *Univerzalne zgodovine* pa že celo **Korintos** (hudomušno bi ugotovil, da se je tu že otrese Sovretovega vpliva).
- Zakint/Zakintos/Dzakintos
Sovre v prevodu Herodotovih *Zgodb* uporablja rešitev **Dzakintos**, Fašalek v prevodu Tukididove *Peloponeške vojne* **Zakint**, v prevodu Polibijeve *Univerzalne zgodovine* pa **Zakintos**.

In tako naprej. Pri osebnih imenih je nered še večji; na tem mestu naj ta nered ponazorimo s kratkim citatom iz Bradačevega prevoda Tacitovih *Analov* iz l. 1968, ki ta nered kar nekako poudarjeno ilustrira (Tac. *Ann.* 15.71), in sicer odlomek o razmerah v Rimu po Pizonovi zaroti:

Toda kakor je bilo v mestu vse polno pogrebov, tako je bil Kapitol poln klavnih daritev. Eden je zato, ker so mu umorili sina, drugi, zaradi brata, sorodnika ali prijatelja, prinašal zahvalno daritev bogovom, krasil z lovrom hišo, poklekal pred cesarja in ga nadlegoval s poljubi. To ga je radostilo in nagradil je prenagljeno priznanje **Antonia Natalisa** in **Cervaria Prokula** z odpustitvijo kazni. **Milihus**, ki je prejel že kar preveč nagrad, si je nadel ime rešitelja, uporabljajoč za to grško besedo. Izmed tribunov je padel **Gavius Silvanus**; dasi je bil oproščen, si je z lastno roko vzel življenje, **Stadius Proksimus** je z brezkoristnim samomorom spodnesel cesarjevo odpuščanje. Nato so zgubili tribunsko dostojanstvo **Pompeius**, **Kornelius Martialis**, **Flavius Nepos** in **Stadius Domitius**, sicer ne zato, ker so sovražili cesarja, ampak ker se je to o njih mislilo. **Novia Priska** je zaradi prijateljstva s **Seneko**, **Glitia Gala** in **Ania Poliona** zadel izgon, ker so bili bolj očrnjeni, kakor da bi se jim kaj dokazalo. Priska je spremila njegova žena **Artoria Falcila**, Gala pa **Egnatia Maksimila** ...

Bradač, ki denimo v nominativu dosledno uporablja kar delno poslovenjeni latinski nominativ (Nero, Kornelius, Piso, ... – tu denimo Šmid v prevodu iz istega leta **Pizo**, nominative pa okrajša: Gaj Figul, ne Figulus ipd.), si je zgradil svoja pravila za slovenjenje imen, pri čemer za črko c uporablja poklasična pravila izgovorjave (Cervarius, Falcilus), za skupino ti pa ne (Glitia, Domitius), kar najdemo tudi pri Šmidu. V dveh prevodih, ki sta izšla v istem letu, torej vidimo različne rešitve.

Tudi pri osebnih imenih vidimo pri različnih prevajalcih različne rešitve; medtem ko, denimo, Jeršinovič v *Salustijevem komentarju* iz l. 1910 za lat. *Iugurtha* rabi rešitev **Jugurta** – enako pa tudi Dokler v prevodu iz 1924 in Grošelj ter Bajuk v komentarju iz l. 1938 –, Sovre v svojem »Življenju velikih Rimljanov« rabi rešitev **Iugurta**. Prav tako vsi poprej omenjeni v nominativu rabijo za lat. *Marius* slovenjeno obliko **Marij**, Sovre pa v nominativu ohrani latinsko obliko **Marius**, ki jo povsem sloveni le v odvisnih sklonih.

Teh nedoslednosti oziroma odstopanj je dejansko veliko preveč, da bi jih lahko tu našteali in več, kot bi jih bilo sploh smiselno naštevati, kakor tudi bržkone nima pretiranega smisla razpredati o razlogih zanje – morebiti ni povsem brez temelja sklep, da je uredniška politika založb, ki so dela objavile,⁸ te odločitve povsem prepustila prevajalcem.

Pri vprašanju slovenjenja antičnih imen pa se soočimo s še enim odstopanjem med rešitvami prevajalcev, ki ga pričujoči prispevek sicer ne tematizira, in sicer v primeru »tehničnega« izrazja. Čeprav namreč zgodovino pisje skozi vso antiko – in potem seveda skozi srednji vek do moderne dobe – velja za literaturo, je z ustrezno filozofsko podlago razvilo natančno politično terminologijo, od katere resen »politični« zgodovinar noče več odstopati. Dober primer zadrege pri slovenjenju tega izrazja, ki je

8 Z izjemo navedenih del, ki so izšla pred drugo svetovno vojno, je večji del vseh prevodov iz antičnega zgodovino pisja izšel pri Državni založbi Slovenije.

bržkone pogojena s specifičnimi »vsakokratnimi razmerami«, v katerih je kak prevajalec pač delal in jim pustil, da so vplivale na njegovo tolmačenje teh pojmov. Za ilustracijo navedimo *in extenso* odlomek iz Polibijeve *Univerzalne zgodovine* v Fašalekovem prevodu (6, 3–4):

Bilo je tudi več oligarhičnih ustav, na videz podobnih aristokratskim, čeprav so v resnici povsem drugačne od njih. Prav tako je tudi z **demokracijo** [δημοκρατία]. [...] Kjer je od prednikov dalje navada služiti bogovom, spoštovati očeta in mater, čislati starejše in poslušati zakone, in kjer dobi pri ljudstvu veljavo tisto, kar sklene večina – to je demokracija. Zato je šest ustavnih oblik, in sicer tri, ki jih vsi poznajo in ki sem jih prej omenil, in tri sorodne prejšnjim; s tem mislim **samovlado** [μοναρχία], oligarhijo [ὀλιγαρχία] in **ohlokratijo** [ὀχλοκρατία]. Najprvo je nastala sama po sebi in brez urejenih oblik samovlada. Iz te je nastalo in ji je sledilo **kraljestvo** [βασιλεία] z urejeno in boljšo zakonodajo. Ako preide v sorodno slabšo obliko, s čimer mislim nasilje [τυραννίς], se zopet spremeni v **aristokracijo** [ἀριστοκρατία] ...

V nekoliko manj kot dveh poglavjih je prevajalec za zelo natančno terminologijo uporabil, kakor vidimo, več meril; nekatere izraze je smiselno prevedel, pač v korist jasne razlike med urejeno kraljevino (βασιλεία) ter kakršno koli »monarhijo«, kar smiselno prevede kot »samovlada«, a se s tem odpove slovenjenju grškega izraza v obliki tujke, zaradi česar zazija vrzel v Polibijevem procesu *anakyklosis*⁹ – še bolj pa je to očitno v primeru nespecifičnega prevedka »nasilje« za grški izraz τυραννίς. Čudi pa tudi odstopanje med prevodi »demokracija« in »aristokracija« ter »ohlokratija«. Kot medklic naj omenimo, da tudi Sovre v Periklovem govoru padlim v prvem letu vojne dosledno uporablja »demokratija«, v čemer najbrž ne moremo prepoznati zgolj arhaizirajočega oklepanja jezikovne tradicije.

Stvar je namreč zanimiva iz drugega zornega kota; v Polibijevem prevodu iz l. 1964 je Fašalek grški izraz *demokratía* že prevedel kot »demokracija«, povsem drugače pa se je znašel v prevodu Tukididove *Peloponeške vojne*, kjer je za isti grški izraz uporabil nekoliko nelagoden (in zgodovinsko povsem neprimeren) izraz »ljudska oblast«, ki zbujata neprijetne asociacije na »vsakokrat prisotne razmere« – tudi če ni šlo za hoteni učinek.

Daleč od tega, da bi pričujoči prispevek skušal predlagati kako korekcijo prevajalskih rešitev za tovrstno izrazje (v takšnem prizadevanju bi seveda mimogrede tvegala, da zaide na močvirno območje »jezikovne plastične kirurgije«); zadnje razmišljanje marveč zluži kot uvod v drugi del razprave – k zanimivemu primeru »posvojitve« antične zgodovine in njenih specifičnih realij za potrebe že omenjenega ἀεὶ παρῶν τι.

9 Prim. Luthar et al., *Zgodovina historične misli*, 1:119.

Leta 1642 je nemški filolog, pesnik in jezikoslovec Justus Georg Schottelius (1612–1676) na oder postavil prozno trodejanko z naslovom *Friedens Sieg – Ein Freudenspiel*. Delo, ki je bilo ob svoji krstni uprizoritvi deležno velike pozornosti,¹⁰ tematizira Tridesetletno vojno (1618–1648), njene posledice in vzroke, ki jih Schottelius razgrne že v verzificiranem predgovoru (v zgodovinsko podloženem predgovoru k ponatisu iz leta 1648¹¹ je Schottelius svoje poglede na razloge za vojno še dodatno pojasnil). Schottelius jo vidi predvsem kot posledico slepega človeškega pohlepa:¹²

Der Krieg soll hinvergehen, der Fried und Tugend siegen:
Der Menschen blinder Wunsch samt des Weltwesens Schein
Sol samt des Friedens Kraft hie vorgebildet sein ...

Prešla bo vojna: mir, krepost jo bosta strla,
in slep pohlep ljudi zdaj, zdaj bosta zastrla
miru presilna moč, z njo vred svetovna slava ...

Vendar pa je za temo pričujočega članka dosti bolj pomemben poudarek Schotteliusovega predgovora naslednje razmišljanje, ki ga moramo navesti *in extenso*:¹³

Der Griechen Zier ist hin. Es wird itz nicht geacht,
Wie auf den Schauplatz ward der Herr und Knecht gebracht,
Dis meinen wir, man sei so schlecht nicht mehr verbunden
An frömder Völker Art; das Teutsche hat gefunden
Auch seine eigene Zier. Was schreibt Euripides
So wunderreich, was schreibt der slaue Sophocles,
Was Plautus, Seneca, Terentius imgleichen
Nach der Lateiner Kunst mit lust herausser streichen,
Das zwingt uns Teutschen nicht: Man wolle dismal nicht
Von Rom und Griechen Land ersetzen, was gebricht.

Zbledel je grštva lesk. Je komu sploh še mar,
kako na oder vdreta sluga in gospodar?
A kaj s tem mislim? To, da ni nam treba vsak
domislek tuj povzeti; zven ima sladak
domače slovstvo. Ni, da zdaj bi kar počez
zavrgli vse, kar spisal je vrli Sofokles,
Evripid z njim zložil zares prelepega,

10 Smart, »Justus Georg Schottelius«, 86; glavne vloge so odigrali Schotteliusovi učenci, ki jih je poimensko predvidel v posameznih vlogah (Schottelius, *Friedens Sieg*, 14).

11 Koldeweyeva izdaja iz l. 1900, ki je bila uporabljena za pisanje tega članka, vsebuje tudi ta predgovor; vsi citati so prepisani iz gotice v izvorni obliki; številčenje citatov v nadaljevanju upošteva Koldeweyeva paginacijo, v tekstu pa je navedena tudi številka posameznega paragrafa.

12 Schottelius, *Friedens Sieg*, 15.

13 Ibid.

pa v rimskem svetu Plavt, Terencij, Seneka.
 Le to: če zeva nam praznina tu in tam,
 v grškem, rimskem svetu mašil ne bom iskal.

V kulturno-programsko obarvanem odlomku Schottelius sestavi domoljubni *sentiment*, ki je v sozvočju tudi z drugimi njegovimi deli, zlasti z delom *Todesklage, Der Teutschen Sprache Einleitung*.¹⁴ V osrčju Schotteliusovega »kulturnega programa« je obramba nemške kulture, katere temelj je jezik, prav v tem pa Schottelius zaznava, kakor bomo nakazali z naslednjimi citati, bistveni problem – namreč jezik, s katerim se Nemci – *die Teutscher* – ne morejo povsem identificirati, ker je enako razcefran kakor etnična podoba Nemčije, zato se postavi v njegovo obrambo.

V službo te kulturne obrambe pa Schottelius vpokliče nikogar drugega kot germanskega kneza Arminija, zmagovalca nad Varovimi legijami v Tevtoburškem gozdu leta 9. Arminij (vloga je l. 1642 odigral Philip Gans) se na odru pojavi na začetku drugega dejanja, in sicer ga na ukaz *der unsterblichen Götter* pripelje rimski bog Merkur, pridruži pa se mu še legendarni nemški kralj Henrik I. (Henricus Auceps oz. Heinrich der Finkler, 876–936).¹⁵

Arminij (*Harminius*) kar ne more verjeti, v kakšnem stanju je nemška dežela (65).¹⁶

Aber was! Sol dies Land auch wol das Teutschland sein? [...] Die stellungen der Sonnen und des Monden zeigen es ohnfehlbarlich. Ja ich smekke es an der Luft [...] das dieser Erdenstrich muß das alte Vaterland sein. Die Grundfeste aber des Erdreichs wird sich müssen erschüttert und alle Völker verwickelt und vermanget haben. [...] Ich sehe Spanien und Ungeren, Crabaten, Franzosen und Welsche [...] durch und durchziehen.

A kaj je to! Je to sploh še nemška dežela? [...] Po soncu in luni sodeč, že je. Zares, v zraku vonjam [...], da mora biti ta kos zemlje domovina.

A zemlja se je morala v temeljih stresti, da so se vsa ljudstva premešala in prepletla. [...] Vsepovsod vidim Špance, Madžare in Hrvate, pa Francoze¹⁷

...

Da je zmeda še večja, se Arminiju in Henriku na odru pridružita nemški kmet (*ein Teutscher Baur*) in »kavalir po zadnji modi« Bolderian (*ein alamodo Cavalier*). Jezik nemškega kmeta je nasršen z narečnimi izrazi, da ga Henrik in Arminij ne razumeta (*Kanst du, Kerl, denn nicht recht teutsch reden?*), še slabše pa

14 Za primerjave med *Todesklage* in *Friedens Sieg* gl. Smart, »Justus Georg Schottelius«, 91ss.

15 *Dramatis personae* v drugem dejanju so Merkur, Arminij, Henrik, nemški kmet, Bolderian in Nemec (*Teutscher*).

16 Schottelius, *Friedens Sieg*, 43.

17 V izvorniku nam ne sme uiti svojevrsten *hendiadyoin*, tj. *Franzosen und Welsche*, ki Francoze poleg običajnega imenuje še z izrazito negativnim, porogljivim imenom *Welsch* (prim. Massmann, *Deutsch und Welsch*, 15), s katerim je v ostrem nasprotju poudarjena raba izraza *Teutsch*.

je v Bolderianovem primeru; ta se namreč predstavi kot *ein geborner Teutscher*, njegov jezik pa je nenavadna mešanica nemškega in tujih jezikov (75–76):¹⁸

Vostre tres-humble Serviteur, Monsieurs. *Ich bin commandirt etwa einen Corporall zu avifiren, daß er etzliche Pferde solte recognosciren lassen. Denn es an den Collonellen ist adressiret, daß etzliche Compagnien von fremder Cavalleria heute fürbey marchiret, zu vernehmen, was deren propo sei, oder wo der march intentionire.*

Aber Monsieurs, sie perdoniren meiner curiosität, mich bedünket, sie nicht zu unserer armada gehören, denn die facon und modo ihrer kleidung ist fast unmanirlich.

Vaš ponižni sluga, *Messieurs*. Naloženo mi je bilo, naj obvestim nekega *Corporalla*, da v izvidnico pošlje nekaj konj. *Colonellu* je bilo namreč naznanjeno, da je šlo danes tod mimo nekaj *Compagnons* tuje *Cavallerie*, zato je treba poizvedeti, kakšen je njihov *propos* oziroma kam meri njihov *marche*. A, *Messieurs*, *pardon* moji radovednosti; zdi se mi, da nista iz naše *armade*, kajti *façon* in *mode* vajinih oblačil ni ravno po omiki.

Junaka te jezikovne mešanice¹⁹ ne razumeta (76: *Ich vernehme diesen gleichfalls nicht ganz*²⁰), ne razumeta pa niti spremenjenih razmer – Henrik ugovarja Bolderianovemu nemštvu (*Mein lieber, sagt mir doch: seid ihr ein geborner Teutscher, wie es doch denn immermehr komme, daß ihrn in Teutschland denn nicht recht Teutsch redet ...*), Arminij pa tudi ne razume njegove vloge »kavalirja« (*was es für ein Mann auf teutsch sei, ein Cavalier ...?*). Bolderian, ki v pogovoru z junakoma nastopa vedno bolj oholo in naveličano (78: *Und befinde ich wenig raison und delectament in diesen discoursen*²¹), ponudi razlago, ki je v ostrem nasprotju s krepostmi, ki jih posebljata Arminij in Henrik (84):²²

Ein braver Cavalier, Monsieurs, der bewerbet sich üm die favor der fortun, praesentirt bey allen occasionen seine courage lest den valor seines Degens nicht manquiren, weis eine brave Dame zu courtisiren [...] souhaitiret immermehr die favorisirung einer acceptablen fortun und Successes und hat sich in andere Sachen wenig zu engagiren. [...]

Pravi kavalir, *Messieurs*, ki si prizadeva za *faveur della fortuna*, ob vsaki priložnosti izkazuje svoj *courage*, ne skriva *valeur* svojega meča in zna dvoriti lepi dami. [...] Vedno zasleduje srečno usodo in *succès*, za druge *choses* pa se ne meni dosti [...]

18 Schottelius, *Friedens Sieg*, 47.

19 Takšna mešanica pa za evropski prostor 17. stoletja sploh ni bila edinstvena; o podobni jezikovni situaciji v slovenskih deželah oz. v Bitnjah v 17. stoletju poroča tudi Valvasor (Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, 87s.).

20 Schottelius, *Friedens Sieg*, 47.

21 Schottelius, *Friedens Sieg*, 51.

22 Ibid.

Jezikovni prepad, ki zeva med nemškim kavalirjem 17. stoletja in junakoma svetle nemške preteklosti, se še poglobi z izpričano kulturno razliko; medtem ko se Arminij sklicuje na krepost in ljubezen do domovine (66: »midva – jaz pred 1600 leti, ti pa več kot 700 leti – sva se že z mlekom napojila kreposti in ljubezni do domovine« – *ich für 1600 Jahren, du aber nunmehr für 700 Jahren mit der Milch die Tugend und die Liebe zum Vatterlande eingesogen*²³), je *alamodo* nemški »kavalir« nasprotje tistega, kar naj bi bil po Henrikovih in Arminijevih merilih *ein Teutscher* in dvojno negativna figura. Navzven²⁴ in navznoter kulturni kolaž tujih vplivov (in po izražanju zelo blizu t.i. *Welsche*) se imenuje *Cavalier*, v bistvu pa je navaden *condottiero* – plačanec, oportun, frivolni koristolovec in zapeljivec, ki zasleduje ugodne priložnosti in ga pri tem ne vodi nesebična *Liebe zum Vatterlande*. Henrikovo in Arminijevo zaprepadenost nad Bolderianovo dekadenco, ki pooseblja stanje v deželi, nazadnje nekoliko poteši šele pojav »nemške figure« – *ein Teutscher* –, ki razloži, kako je do vsega skupaj sploh prišlo (86–91).

Arminij in Henrik kot predstavnika idealizirane – in za potrebe *fabule* privatizirane – preteklosti pa nista Schotteliusova iznajdba, pač pa gre za literarni vpoklic junaških osebnosti, značilen za *Sprachpatrotismus* 17. stoletja,²⁵ pa tudi Schotteliusova drama bi v tem smislu ne izstopala pretirano iz množice podobnih del, ki skozi idealizirano slavno preteklost tematizirajo odpor do prisotnih razmer,²⁶ vendar pa je v Arminijevem primeru tradicija povzročila globlje spremembe, in sicer ne zgolj v rabi literarnega junaka kot emblema tipizirane *Tugend*, pač pa tudi v preoblikovanju – ponemčenju – njegovega imena.

V svojih *Tischreden* (1531–1546) je namreč Martin Luther zapisal med drugim naslednje:²⁷

Lutherus Cheruscus. In chronicis legitur, quod quidam Cheruscus dux, ein Hartzer oder Hartzlander, nomine Hermannus, Romanos strage profligasset, et ex illorum acie 21000 occidisset. Ita nunc Lutherus Cheruscus, eyn Hartzlander, Romam devastat.

Luther, Herusk. V kronikah stoji zapisano, da je neki knez Heruskov s Harškega, Herman po imenu, Rimljane uničujoče porazil in pobil 21.000 njihovih. Tako zdaj tudi Herusk Luther s Harškega pustoši po Rimu.

23 Schottelius, *Friedens Sieg*, 43.

24 O lesorezih, na katerih so upodobljeni prizori iz *Friedens Sieg* gl. Smart, »Schottelius and the Patriotic Movement«, 86; za Bolderianov opis *ibid.*, 93.

25 Stukenbrock, *Sprachnationalismus*, 98–99; Smart, *Schottelius and the Patriotic Movement*, 91.

26 O popularnih junakih (med katerimi izstopa prav Arminij oz. Hermann) gl. Smart, *Schottelius and the Patriotic Movement*, 91.

27 *Tischrede* 3464c; citirano po: Kipper, *Der Germanenmythos im Deutschen Kaiserreich*, 43.

Z osvajalsko in protonacionalno retoriko – pa čeprav v religijskem kontekstu – se Luther na neki način odpoveduje humanistični drži,²⁸ njegov »Suida«, ki je smiselno blizu temu, kar slabih sto let kasneje o sebi izpove tudi Schotteliusov Arminij (67: ... *den erscreklichen Ort, wo ich die besten Römischen Legionen samt dem Quintilio Varo abgewürget ...*²⁹), pa je morebiti tudi prvi primer literarne tradicije, ki je ime Arminij izenačila s (staronemškim³⁰) imenom Herman,³¹ čeprav za kaj takega ni nobene etimološke osnove.³² Schotteliusov sodobnik Johann Rist (1607–1667) za razliko od Schotteliusa ta etimološki popravek že upošteva; v njegovem delu *Das Friedewünschende Teuschland* iz 1649 med *dramatis personae* nastopa tudi »Heerzog Herman«.³³

Toda če Lutherjev kratki leksikografski zapis celo deluje ironično – Aventinovo preoblikovanje latinskih imen v podobno zveneča nemška pa naivno –,³⁴ sta kulturna posvojitev (povsem izolirane) zgodovinske epizode Arminijeve zmage nad Varom ter Arminijevo imensko preoblikovanje v Hermana ustvarila idealno podlago za bogato literarno tradicijo od von Huttenovega dialoga *Arminius* (1529) prek Schotteliusa ali že omenjenega Rista, pa kasneje denimo Schlegla (*Hermann, ein Trauerspiel*, 1740-41) in Klopstocka (*Hermansschlacht: Ein Bardiet für die Schaubühne*, 1769) do prve polovice 19. stol., ko zgodovinska drama, kakršni sta Kleistova drama *Die Hermansschlacht* (1808) ali istoimenska Grabbejeva drama (1835–36),³⁵ postane eden najpopularnejših žanrov – in seveda še dlje, vse do 30. let 20. stoletja.³⁶ Ta tradicija, v kateri so nemški humanisti odigrali pomembno vlogo,³⁷ je že v 18. stoletju dobila resne politične pospeške,³⁸ v tem smislu je smiselno citirati daljši pasus iz Gottschedovega komentarja k poglavju o sklanjanju tujih imen (»Eines gelehrten Sprachkenners, kurze Anmerkungen über das Decliniren der eignen Namen fremder Sprachen im Deutschen«) v nemškem jeziku, pri katerem nam ne more uiti njegov nacionalni motiv:³⁹

28 Prim. Kittelson, »Humanism and the Reformation in Germany«, 306.

29 Schottelius, *Friedens Sieg*, 43.

30 Prim. Bahlow, *Deutsches Namenlexikon*, s.v. »Hermann«.

31 Münkler in Grünberger (»Von Arminius zum (H)Erman: der Erlediger Teutscher Nation« – non vidi, citirano po: Winkler, *Arminius the Liberator*, 73, op. 41) sta sicer pokazala, da je naivni etimološki most med imenom Arminij in Herman (Erman) verjetno zgradil Ioannes Aventinus v delu *Chronica*.

32 Prim. Timpe, *Arminiusstudien*; Timpe, *Römisch-germanische Begegnung*, 220; o morebitnem rimskem oz. latinskem poreklu imena Arminij kot *nomen gentile* prim. Mertens, *Für oder gegen Rom*, 13; o dvosmerni trdoživosti te tradicije govori tudi to, da si je nizozemski teolog in reformator Jakob Hermanszoon (1560–1609) nadel latinsko ime *Iacobus Arminius*.

33 Poleg Hermana pri Ristu nastopa, podobno kot pri Schotteliusu, tudi Merkur, poleg njega pa še Arioivist (Ehrenvest), Vitekind itd.

34 Winkler, *Arminius the Liberator*, 73, op. 41.

35 O Grabbejevi drami *Die Hermansschlacht* gl. Menshikova, »National myth in German drama«.

36 Prim. Krebs, *A Most Dangerous Book*, 214ss.

37 Mertens, »Instrumentalisierung der 'Germania' des Tacitus«, 99ss.; Benario, »Arminius into Hermann«, 85ss.

38 Herrmann, »Mein Arm wird stark«, 56ss.; Winkler, *Arminius the Liberator*, 77ss.

39 *Neuer Büchersaal* 8 (1749): 464–476.

So wenig es den alten Griechen und Römern bedenklich geschienen, an die Namen ihrer barbarischen Nachbarn, griechische und römische Endsylben anzuflicken: eben so wenig darf es uns beneklich scheinen, nach unsrer Mundart ihre Endsylben wegzuerwerfen. **Machten sie aus unserm Hermann Arminius, aus Siegest Segestes, aus Ehrenvest Arioivistus:** warum soltent wir nicht aus Augustus, August, aus Antonius, Anton, aus Pomponius, Pompon, aus Hippokrates, Hippokrat, und aus Galenus, Galen machen? Machen es wohl die Wälschen und Franzosen anders? Und hat nicht seit zweyhundert Jahren D. Martin Luther, [...] dem Deutschen Wohlklange aufgeopfert?

Grki in Rimljani so meni nič, tebi nič imenom svojih barbarskih sosedov dodajali grške in rimske končnice: podobno lahko tudi mi po naši jezikovni šegi njihove končnice brez nadaljnega odstranimo. Oni so iz našega Hermana naredili Arminija, iz Siegesta Segesta, iz Ehrenvesta pa Arioivista; zakaj ne bi še mi imena *Augustus* skrajšali v Avgust, imena *Antonius* v Anton, imena *Pomponius* v Pompon, imena *Hippokrates* v Hipokrat, imena *Galenus* pa v Galen? Mar Francozi počno kaj drugače? In ali ni že Martin Luther pred dvesto leti [za ta imena] ponudil nemških različic?

Podobno kot drama 18. stoletja, tudi zgoraj izpričana logika prevajanja imen (in ponovnega osvajanja »naših« imen) – ta vsaj v enem momentu zaide v enako porogljivo dikcijo (*die Wälschen*) kot Schotteliusov Arminij – za identifikacijo lastnih kulturnih mehanizmov instrumentalizira (navideznega, a zdaj že tradicionalnega) »sovražnika«⁴⁰ ter njegove »uzurpatorske prakse« – zgodovinsko so to Rimljani in Grki, med sodobniki pa Francozi (*die Wälschen*): *Machen es wohl die Wälschen und Franzosen anders?*

Tako ideološko kontaminirana recepcija zgodovine je imela povsem formativno vlogo v oblikovanju nacionalnih zavesti – seveda pa ne zgolj v nemškem prostoru; jezikovno in mitološko preoblikovana zgodba o Arminiju oz. Hermanu se je nalagala v predmoderne in predpolitične plasti nacionalne eksistence, v kateri se je meja med Arminijevimi Heruski in vestfalskimi kmeti polagoma povsem izbrisala.⁴¹

S to trdoživo tradicijo recepcije zgodovine in njene literarne interpretacije kljub političnim preobratom oziroma političnemu razvoju in modernizaciji v 19. stoletju (predvsem pa pospešenemu znanstvenemu napredku v zgodovinopisju) ni bilo resnega preloma vse do druge polovice 20. stoletja – še več, utrjevala je ideološke poenostavitve kot vezivo med zgodovinsko oziroma mitološko materijo ter »vsakokrat prisotnimi« političnimi temami, zaradi katerih se je recepcija zgodovine sčasoma zlila z nacionalnimi mitomanijami, ki so povsem izgubile stik s prostorsko in časovno stvarnostjo.

⁴⁰ Herrmann, »Mein Arm wird stark«, 56.

⁴¹ Timpe, *Römisch-germanische Begegnung*, 449ss.

BIBLIOGRAFIJA

Prevodi grških zgodovinarjev

- Plutarh. *Življenje velikih Rimljanov*. Prevod Anton Sovre. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.
- Herodot. *Zgodbe*. Prevod Anton Sovre. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1953–55. Pponatis Slovenska matica, 2003.
- Tukidid. *Peloponeška vojna*. Prevod Janez Fašalek. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
- Plutarh. *Življenje velikih Grkov*. Prevod Anton Sovre. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959.
- Prokopij iz Cezareje. *Pod Justinijanovim žezlom*. Izbral, prevedel in spremno besedo napisal Kajetan Gantar. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.
- Ksenofon. *Anabasis: pohod v notranjost. Kirova vzgoja*. Prevedel Janez Fašalek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1963.
- Polibij. *Obča zgodovina*. Prevod Janez Fašalek. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1964.

Prevodi rimskih zgodovinarjev

- Gaj Salustij Krisp. *Vojna z Jugurto*. Poslovenil Anton Dokler. Ljubljana: Zvezna tiskarna in knjigarna, 1924.
- Gaj Svetonij Trankvil. *Dvanajst rimskih cesarjev*. Prevod in opombe Jože Šmit; uvod Anton Sovre. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1960.
- Publij Kornelij Tacit. *Anali*. Prevod Fran Bradač. Maribor: Obzorja, 1968.
- Gaj Salustij Krisp. *Vojna in prevrat*. Prevod, spremna beseda in opombe Jože Šmit. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.
- Publij Kornelij Tacit. *Pogovor o govornikih; Agrikola; Germanija*. Prevod, spremna beseda, opombe in komentar Matej Hriberšek. Ljubljana: DZS, 2004.

Druga literatura

- Bahlow, Hans. *Deutsches Namenlexikon: Herkunft und Bedeutung von 15000 Vor- und Nachnamen*. Bindlach: Gondrom, 2004.
- Bajuk, Marko in Milan Grošelj, šolska izdaja s komentarjem. *C. Sallustius Crispus: Bellum Iugurthinum*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil, 1938.
- Benario, Herbert W. »Arminius into Hermann: History into Legend.« *Greece & Rome* 51.1 (2004): 83–94.
- Christou, Miranda. »The Language of Patriotism: Sacred History and Dangerous Memories.« *British Journal of Sociology of Education* 28.6 (2007): 709–722.
- Herrmann, Hans Peter. »Mein Arm wird stark und groß mein Muth [...]: Wandlungen des deutschen Nationalismus im 18. Jahrhundert.« V: *Die Ordnung der Kulturen: Zur Konstruktion ethnischer, nationaler und zivilisatorischer Differenzen 1750-1850*, ur. Hansjörg Bay in Kai Merten, 53–78. Würzburg: Königshausen und Neumann, 2006.
- Jeršinovič, Anton. *Salustijev komentar*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 2010.

- Krebs, Christopher. *A Most Dangerous Book: Tacitus's Germania from the Roman Empire to the Third Reich*. New York: Norton&Co., 2011.
- Kipper, Rainer. *Der Germanenmythos im deutschen Kaiserreich: Formen und Funktionen historischer Selbstthematization*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2002.
- Kittelson, James M. »Humanism and the Reformation in Germany«. *Central European History* 9.4 (1976): 303–322.
- Luthar, Oto et al. *Zgodovina historične misli*. 2 zv. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.
- Massmann, Hans Ferdinand. *Deutsch und Welsch, oder, Der Weltkampf der Germanen und Romanen*. München: Georg Weis, 1843.
- Menshikova, Mariya Konstantinovna. »National myth in German drama of the 1830–1870s.« *Liberal Arts in Russia* 5/1 (2016): 52–57.
- Mertens, Dieter. »Instrumentalisierung der 'Germania' des Tacitus durch die Deutschen Humanisten.« V: *Zur Geschichte Der Gleichung Germanisch-Deutsch: Sprache Und Namen, Geschichte Und Institutionen*, ur. Heinrich Beck, Dieter Geuenich, Heiko Steuer in Dietrich Hakelberg, 37–102. Berlin, New York: De Gruyter, 2004.
- Movrin, David. »Yugoslavia in 1949 and its Gratiae Plenum: Greek, Latin, and the Information Bureau of the Communist and Worker's Parties (Cominform)«. V: *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, ur. György Karsai et al., 192–329; 495–511. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Budapest: Collegium Budapest Institute for Advanced Study, Warsaw: Faculty of Artes Liberales, 2013.
- Mertens, Karsten. *Für oder gegen Rom? Germanen in der römischen Armee*. Hamburg: Diplomica Verlag, 2012.
- Schottelius, Justus Georg. *Friedens Sieg: Ein Freudenspiel von Justus Georg Schottelius 1648*. Halle: Niemayer, 1900.
- Smart, Sara. »Justus Georg Schottelius and the Patriotic Movement«. *The Modern Language Review* 84.1 (1989): 83–98.
- Stukenbrock, Anja. *Sprachnationalismus: Sprachreflexion als Medium kollektiver Identitätsstiftung in Deutschland (1617-1945)*. Berlin, New York: De Gruyter, 2005.
- Štih, Peter in Vasko Simoniti. *Na stičišču svetov: Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Timpe, Dieter. *Arminiusstudien*. Heidelberg: C. Winter, 1970.
- Timpe, Dieter. *Römisch-germanische Begegnung in der späten Republik und frühen Kaiserzeit: Voraussetzungen - Konfrontationen - Wirkungen*. München: Saur, 2006.
- Winkler, Martin M. *Arminius the Liberator: Myth and Ideology*. New York: Oxford University Press, 2016.

RECTO NOMINE NUNCUPARI: A NOTE ON THE DEBATE OVER THE SLOVENISATION OF CLASSICAL NAMES

Summary

This paper investigates how Latin or Greek names and expressions have been adapted in the existing Slovene translations of historiographical works written by either Greek or Roman historiographers. The bulk of these oeuvres was

translated in the 1960s mainly by three translators, who presumably all knew each other (and were possibly even associated as professors and students, if not as work colleagues), and published by two major publishing companies. Nevertheless, there are major discrepancies in the solutions employed by individual translators for the same names and expressions. A rough comparative survey of the translated historiographical works has shown that there must have been but little communication between the translators, even though they translated the major texts within the same decade, and that the problem was largely ignored by the responsible editors and publishers.

A twofold research, this paper further investigates the fascinating development of the way in which the name of an ancient chieftain of the Germanic Cherusci, *Arminius*, came to be understood and reinterpreted in 16th and 17th century Germany, which gave birth to a long and productive literary tradition as well as to a long tradition of heavily mythologised reception of history. It was Martin Luther in his *Tischreden* and Ioannes Aventinus, the author of *Chronica*, who possibly first employed the 'Germanised' name *Hermann* instead of the Latin *Arminius*, even though there is no etymological justification for it; Luther in fact employed the name in what can easily be understood as a jest, a *mot desprit*. Unwittingly, they paved the way for the literary exploitation of Arminius' name and his involvement in the Germanic struggle against the Romans. Through a detailed analysis of some passages from the drama *Friedens Sieg*, written by Justus Georg Schottelius, as well as a short excerpt from an 18th century linguistic treatise, this paper outlines how the *Varusschlacht* or the *Hermannsschlacht* became one of the most popular literary *topoi* that helped propel the national (and increasingly nationalist) mythologies, which came to be more and more *Feind*-oriented through the course of the 18th and 19th centuries.